

MAPOVÁNÍ IMPLEMENTACE POLITIKY INKLUZÍVNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ

Zkoumání obtíží i možností stanovení indikátorů

Na základě projektu Mapování implementace politiky inkluzivního vzdělávání (Mapping the Implementation of Policy for Inclusive Education, MIPIE), na němž se podílelo více než 60 expertů z 27 evropských zemí, lze vyzdvihnout celou řadu klíčových závěrů, které mohou sloužit jako vodítko pro budoucí činnost v této oblasti. Právě na ně se soustřeďuje tato zpráva, která přináší souhrn celkových výsledků projektu MIPIE.

Vývoj v oblasti mapování implementace politiky inkluzivního vzdělávání vychází z celé řady faktorů:

- Úmluva OSN o právech osob se zdravotním postižením (UNCRPD, 2006), evropská strategie 2020 pro oblast zdravotního postižení i jeden z cílů strategického rámce evropské spolupráce v oblasti vzdělávání a odborné přípravy (ET 2020) týkající se rovnosti ve vzdělávání společně působí jako hnací síla inkluzivního vzdělávání v jednotlivých zemích. Všechny tyto mezinárodní politické iniciativy vyžadují systematický sběr dat, která by ukázala, zda se země řídí příslušnými články a cíli týkajícími se inkluzivního vzdělávání.
- Existuje široká shoda v přesvědčení, že formulování politiky podložené fakty je pro dlouhodobý vývoj systémů inkluzivního vzdělávání naprosto zásadní. Odpovědní političtí činitelé, odborníci shromažďující data i vědečtí pracovníci si uvědomují, že je třeba, aby sběr dat na národní úrovni nejen odpovídal požadavkům mezinárodních směrnic, nýbrž aby též fungoval na základě společného přístupu, a byla tak posílena synergie úsilí na národní i mezinárodní úrovni. Avšak zatímco je zřejmé, že taková data budou potřeba, jsou metody a postupy, jak je nejlépe získávat a analyzovat, mnohem méně jednoznačné.
- Je třeba, aby všechny organizace působící na evropské úrovni mezi sebou spolupracovaly a neustále sdílely informace, čímž zmaximalizují své úsilí a co nejlépe podpoří činnost na národní úrovni.
- Odpovědní političtí činitelé musí mít k dispozici rozsáhlé informace a různé organizace na národní i evropské úrovni musí zaujmout spektrum komplementárních přístupů ke sběru dat.

Všechny země se shodují, že mapování implementace politiky inkluzivního vzdělávání je úkol složitý a mnohotvárný. Konkrétní návrhy, které byly formulovány v rámci projektu, lze využít jako základu podrobnějšího a dlouhodobého výzkumu zahrnujícího sběr kvalitativních a kvantitativních dat. Těmi lze podpořit současné iniciativy v této oblasti na evropské úrovni – zejména průzkum prováděný Eurostatem, který se zaměřuje na speciální vzdělávání – i činnost na úrovni jednotlivých států.

S budoucím sběrem dat na národní a evropské úrovni souvisí celá řada specifických otázek. Těmto otázkám i možným krokům, jak je řešit, se věnují následující kapitoly.

Nutnost vytvářet politiku inkluzivního vzdělávání vycházející z konkrétních dat

Inkluzivní vzdělávání lze pojímat jako přítomnost (přístup ke vzdělávání a školní docházku), participaci (kvalitu vzdělávací zkušenosti z pohledu žáka) a úspěch (proces a výsledky učení v celém kurikulu) všech žáků ve školách hlavního vzdělávacího proudu. Všechny státy chápou potřebu vytvářet politiku inkluzivního vzdělávání, která se zakládá na konkrétních datech, jako jednoznačnou prioritu.

Z úvah o skutečnosti, že je na národní úrovni nutné mít k dispozici konkrétní data týkající se inkluzivního vzdělávání, vyplývá pět klíčových koncepčních požadavků souvisejících se sběrem dat:

- 1 - Je třeba, aby byl sběr dat na národní úrovni zakotven v dohodách na úrovni EU;
- 2 - Je třeba chápat vliv rozdílů v systémech vzdělávání v jednotlivých zemích;
- 3 - Je třeba analyzovat efektivitu inkluzivního vzdělávání;
- 4 - Je třeba sbírat data, která poskytnou faktické podklady pro oblast zajištění kvality;
- 5 - Je třeba sledovat pokrok žáků v dlouhodobém horizontu.

Odpovědní političtí činitelé potřebují kvalitativní a kvantitativní data, která jim poskytnou informace o kvalitě vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami (SVP).

Tyto hlavní závěry odrážejí stěžejní doporučení Zprávy o zdravotním postižení (World Report on Disability, 2011): státy musí rozvíjet stávající systémy shromažďování kvantitativních dat, musí však také provádět podrobný a specificky zaměřený kvalitativní výzkum ohledně nákladové efektivity a dalších otázek souvisejících se zajištěním kvality.

Činnost na evropské úrovni musí být v souladu s obecnějším konceptem inkluzivního vzdělávání coby přístupu vhodného pro všechny žáky. To povede k:

- Novému pojetí „tradiční“ cílové skupiny sběru dat, aby byli zohledněni všichni žáci ohrožení exkluzí, jako jsou migranti či žáci, kteří se neúčastní formálního vzdělávání, i žáci se SVP;
- Nutnosti integrovat shromažďování dat o inkluzivním vzdělávání do všech aktivit shromažďování „běžných“ dat z oblasti vzdělávání.

Na evropské úrovni je třeba dosáhnout dohody ohledně sběru dat, která budou sledovat možnosti inkluzivního vzdělávání ve všech fázích celoživotního vzdělávání – od předškolního až po možnosti vzdělávání dospělých.

Průzkum stávajících přístupů ke sběru dat na evropské úrovni

Z výzkumu současné i minulé činnosti mezinárodních organizací jsou pro sběr dat zjevné tyto tři hlavní přístupy: sběr dat na základě umístění žáků, u nichž byly zjištěny SVP, na základě kategorií SVP, případně na základě přidělení dodatečných zdrojů určených na SVP.

Všechny tyto přístupy se zakládají na úzce propojených základních konceptech – stanovení SVP a následná podpora sledující naplnění příslušné potřeby. Z odlišného zaměření každého z těchto přístupů vyplývají potenciální pozitiva i negativa.

Data na národní úrovni by měla být k dispozici pro srovnávací činnost na úrovni EU. Mají-li však mít nějaký přínos, je třeba jasněji definovat, jaké údaje na národní úrovni shromažďovat, jakým způsobem, s využitím jakých postupů a kdo by sběr dat měl provádět na národní a na evropské úrovni. Dále je třeba využívat pro sběr dat souvisejících s inkluzivním vzděláváním „společný jazyk“, který bude vycházet z jednotného chápání klíčových konceptů na evropské úrovni.

V dlouhodobějším horizontu by se činnost na evropské úrovni měla zaměřit na sběr dat, která umožní odpovědným politickým činitelům identifikovat procesy, které v inkluzivním vzdělávání „fungují“. Pozornost by se pak primárně soustředila na údaje, které vypovídají o kvalitě inkluzivního vzdělávání. Takováto činnost by mohla případně zahrnovat vytvoření společně schváleného souboru indikátorů pro sběr kvalitativních dat.

Panuje shodný názor, že mapování implementace inkluzivního vzdělávání na mezinárodní úrovni čelí třem hlavním obtížím. Ty souvisejí s otázkami týkajícími se definic, metod a politiky inkluzivního vzdělávání.

Politiku založenou na konkrétních údajích lze vytvářet pouze na základě kvalitativních dat, která podpoří sběr dat kvantitativních. Avšak poptávka po kvantitativních datech, kterou zejména na evropské úrovni vytvářejí stávající politické priority, může omezit důraz na sběr spolehlivých kvalitativních údajů.

Zavedení společného rámce pro účely mapování

Projekt MIPIE vede k potřebě vytvořit společný rámec sběru dat, který by vycházel ze stávajících postupů sběru dat na národní úrovni i z dohod a postupů mezinárodních. Rámec sběru dat, který by splňoval požadavky odpovědných politických činitelů zapojených do projektu MIPIE, by přinesl informace ohledně: výsledků vzdělávání a učení žáků se SVP, politických pák, které tyto výsledky formují, dopadu specifické charakteristiky žáků i vzdělávacích systémů na výsledky vzdělávání.

Lze stanovit tři rozměry tvořící základ společného rámce:

- Posun k systémovému přístupu ke sběru dat, který vychází ze společně sdílených konceptů a definic;
- Shromažďování podkladů vedoucích ke kvalitativním i kvantitativním srovnávacím ukazatelům;
- Využití multiúrovňového rámce pro analýzu politiky na národní i mezinárodní úrovni.

Navrhovaný společný rámec mapování inkluzivního vzdělávání explicitně stanovuje jednotlivé oblasti zájmu pro sběr kvantitativních i kvalitativních dat týkajících se:

- Vstupu, procesu, výstupů a výsledků vzdělávacího systému,
- Úrovně systému, školy, třídy – a jejich prostřednictvím – i žáka.

Tento rámec by umožnil národní i mezinárodní srovnávání, které by podpořilo:

- Chápání vlivu rozdílů v systémech vzdělávání v jednotlivých zemích;
- Stanovení podobných rysů v systémech inkluzivního vzdělávání v jednotlivých zemích;
- Názorný doklad účinku různých aspektů jednotlivých systémů, jako je například úroveň centralizace vzdělávání, vzdělávání učitelů a odborná příprava dalších pracovníků ve školství, autonomie škol a organizační rámec a zdroje pro žáky se SVP.

Zásadní je, že na takovémto přístupu mohou země stavět při vytváření systému sběru dat za účelem monitorování práv žáků i efektivity systémů inkluzivního vzdělávání.

Monitorování práv žáků

Budoucí sběr dat musí být v souladu s UNCRPD (2006), neboť má rostoucí vliv na legislativní rámec vzdělávání. Mapování implementace politiky inkluzivního vzdělávání proto vyžaduje indikátory, které poskytnou důkazy o tom, zda jsou vzdělávací systémy spravedlivé k žákům se SVP.

Lze identifikovat klíčové otázky týkající se práv, které odpovídají jednotlivým fázím modelu vstup, proces, výstup/výsledek:

- *Vstup můžeme chápat tak, že koresponduje s rovností ve smyslu přístupu žáků se SVP ke vzdělávání v neselegrovaných podmínkách a jejich participace na něm;*
- *Proces koresponduje s rovností ve vztahu ke vzdělávacím příležitostem pro žáky se SVP a možnostem systému poskytnout jim příslušnou podporu pro naplnění jejich potřeb;*
- *Výstupy korespondují s rovností ve smyslu příležitostí k úspěchu a možností uspět v oblasti akademického i sociálního učení a ve smyslu příležitostí přechodu ze školy do zaměstnání, které jsou dány žákům se SVP;*
- *Výsledky korespondují s rovností ve smyslu osobní autonomie v průběhu i po skončení formálního vzdělávání, a zejména pak ve smyslu příležitostí, které se otvírají žákům se SVP k navazování vztahů podporujících jejich začlenění do širší společnosti.*

Komplexní rámec pro mapování otázek práv vyžaduje určení kvantitativních i kvalitativních indikátorů ve vztahu k:

- Participaci na vzdělávání a odborné přípravě;
- Přístupu k podpoře a ubytování;
- Úspěchům v učení a příležitostem pro přechod do zaměstnání;
- Příležitostem navazovat vztahy.

Stávající a uplatnitelné kvantitativní indikátory ve vztahu k participaci

Dostupné informace na úrovni jednotlivých států ukazují, že lze určit jeden indikátor pro sběr dat na národní i evropské úrovni, který odráží míru participace žáků ve školním věku ve školách hlavního vzdělávacího proudu. Indikátor, který je v současné chvíli k dispozici na základě dostupných dat, je zaměřen na *procento žáků se SVP, kteří se vzdělávají v segregovaných podmínkách*. Operační definice segregovaného vzdělávání, na které se shodly členské státy Evropské Agentury pro rozvoj speciálního vzdělávání (EARSV), je situace, kdy byl v určitém státě žák označen za žáka se SVP a jeho vzdělávání probíhá v oddělených speciálních třídách či školách po většinu (80 % a více) vyučovacího dne.

Z práce na projektu MIPIE vyplývá, že údaje o žácích se SVP v segregovaných podmínkách jsou v současné chvíli mezi jednotlivými státy nejlépe srovnatelné a že tento kvantitativní údaj lze využít k formulování určitých tendencí ve vzdělávání a posunů k inkluzi.

Potenciální využitelnost veškerých údajů o participaci by se nicméně značně zvýšila, pokud by byly spojeny se systematictějším shromažďováním dat na úrovni třídy a/nebo žáka. Vidíme, že indikátory, které by byly koncepčně relevantnější, by bylo nejen možné srovnávat – ať už mezi státy či v rámci longitudinálního sběru dat – ale zaměřily by se navíc na participaci v inkluzivních podmínkách, a ne na odděleně poskytované vzdělávání.

V souladu s argumenty týkajícími se práv a rovnosti všech žáků v oblasti vzdělávání by měl sběr dat v budoucnu vycházet z postoje, že inkluzivní vzdělávání je přístup týkající se všech žáků.

Při zkoumání dat, která by státy případně mohly shromažďovat, vyplývá, že jeden z uplatnitelných indikátorů by se mohl soustředit na údaje udávající *procento všech žáků v určité věkové kategorii (například 9 či 14 let), kteří se vzdělávají v rámci kurikula hlavního vzdělávacího proudu se svými vrstevníky nejméně 80 % času*. Všechny země by pak mohly data sbírat na základě společně schváleného postupu: buď by se shromažďovaly údaje o všech žácích v určitém věku, nebo by se využila metoda náhodných vzorků.

Tento indikátor má celou řadu potenciálních předností: poskytl by data na úrovni třídy, kterými by se ověřily údaje na úrovni národní či regionální, a zaměřil by se na všechny žáky (ne pouze na ty, u kterých byly zjištěny SVP), a tak zdůraznil inkluzi, nikoli segregaci.

Z výsledků projektu MIPIE vyplývá, že sběr dat v souladu s tímto navrhovaným indikátorem je uplatnitelný a potenciálně přínosný a bylo by ho v blízké budoucnosti možné uvést do praxe na evropské úrovni.

Monitorování efektivity systémů inkluzivního vzdělávání

Údaje, které by zkoumaly účinnost systémů inkluzivního vzdělávání, by zahrnovaly několik oblastí: postupy pro vstupní zjišťování potřeb, průběžné zapojení žáků a jejich rodin do vzdělávací zkušenosti a efektivitu učebního prostředí při překonávání bariér a při podpoře smysluplného prožitku vzdělávacího procesu všech žáků.

Data na národní úrovni by měla:

- Usnadnit plánování a monitorování zdrojů a personálu;
- Určit efektivitu vzdělávání učitelů;

- Vyhodnotit efektivnost nákladů systému.

Sběr dat na úrovni školy by měl:

- Poskytnout informace, které by učitelům a zaměstnancům školy pomohly plánovat a poskytovat adekvátní podporu a výuku;

- Poskytnout jasnou představu o tom, jak je rodičům i žákům umožněno plně participovat na vzdělávacím procesu.

Zkoumání efektivity systémů inkluzivního vzdělávání porovnává vstup a klíčovou otázku efektivity nákladů, přičemž příslušným deskriptorem je přidělování zdrojů.

Vzdělávací proces souvisí se čtyřmi klíčovými oblastmi s příslušným deskriptorem:

- 1 - Ochota přijímat diverzitu, o níž vypovídají údaje o zápisu žáků;
- 2 - Kvalita učení, o níž vypovídají data týkající se hodnocení;
- 3 - Kvalita poskytované podpory, o níž vypovídají údaje o plánování;
- 4 - Efektivita učitelů, o níž vypovídají data týkající se výuky.

Program sběru dat na evropské úrovni

Po zvážení veškerých návrhů vzešlých z projektu MIPIE lze stanovit návrh programu budoucího vývoje sběru dat na evropské úrovni, který staví na synergickém úsilí na úrovni evropské i národní. Shromažďování dat na evropské úrovni vyžaduje komplexní strategii, která zahrnuje úkoly pro krátkodobý, střednědobý i dlouhodobý horizont.

V krátkodobém horizontu by strategie sběru dat měla vycházet ze současného průzkumu úřadu Eurostat týkajícího se sběru kvantitativních dat o speciálním vzdělávání. Mělo by se pečlivě zjišťovat, zda takovéto údaje nejsou již k dispozici v dostupných souborech dat.

Ve střednědobém horizontu by se strategie sběru dat měla soustředit na implementaci článku 24 UNCRPD a přesně zjišťovat, které klíčové informace a údaje jsou třeba, zkoumat, zda takovéto údaje nejsou již k dispozici, a jasně stanovit, co je třeba učinit pro shromáždění dat, která je ještě třeba doplnit.

V dlouhodobém horizontu by měla být strategie sběru dat vedena jasně stanoveným plánem, aby se činnost jednotlivých států řídila společným rámcem. Experti projektu MIPIE zastávají myšlenku uzavření komplexních dohod týkajících se sběru dat, které by pokrývaly koncepty, definice a metody, které by mohly být využity na národní úrovni, jakožto určité „minimum“, jímž by se státy při sběru dat řídily.

Východiskem tohoto programu by byla myšlenka, že inkluzivní vzdělávání je nutností pro zajištění kvality, a jeho cílem by bylo státům poskytnout kvantitativní a kvalitativní obrázek účinnosti politiky inkluzivního vzdělávání a kvality jeho uskutečňování v praxi ve smyslu monitorování práv žáků a zajištění rovnosti.

Aby mohl být tento evropský program uveden do praxe, je třeba, aby státy dospěly k dohodě ve čtyřech oblastech, které by podpořily tuto činnost na evropské úrovni:

- Určit, které údaje je třeba získat na národní a mezinárodní úrovni;
- Určit, která dostupná data lze nejefektivněji využít a která data je ještě nutno získat;
- Definovat jednotné procesy a mechanismy sběru dat na evropské a národní úrovni;
- Vyřešit otázky související s komparabilitou.

Pokud mají souhrnné údaje na úrovni jednotlivých států efektivně odrážet situaci v praxi, musí mezi klíčovými aktéry na národní úrovni existovat synergie, která by vycházela z jasných principů sběru dat zohledňujících údaje na úrovni státu, regionů, škol i tříd.

Jakýkoli sběr dat na evropské úrovni musí jednoznačně stavět na stávajícím sběru dat na úrovni národní, musí být přímo napojen na činnost v rámci ET 2020 a dalších evropských strategií a vycházet ze systému sběru dat organizací UNESCO, Eurostat a OECD (UOE) i EARSV a dalších mezinárodních zdrojů.

Budoucí činnost na evropské úrovni by měla podporovat synergii mezi jednotlivými aktéry užší harmonizací činností spojených se sběrem dat. Pro synergii potřebnou k mapování implementace politiky inkluzivního vzdělávání je třeba, aby tuto činnost zastřešovala uznávaná platforma, která by umožnila aktérům sběru dat na evropské úrovni efektivně spolupracovat, sdílet poznatky a odborné znalosti a definovat společné perspektivy. Cílem takovéto platformy – která by případně mohla vycházet z činnosti EARSV – by bylo podpořit práci dalších evropských aktérů v této sféře i činnost související se sběrem dat týkajících se inkluzivního vzdělávání na národní úrovni.

Literatura

OSN (2006) *Convention on the Rights of Persons with Disabilities*, New York: United Nations. Elektronická verze dostupná z: <http://www.un.org/disabilities/convention/conventionfull.shtml>

Sdělení Komise Evropskému parlamentu, Radě, Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru a Výboru regionů. *Evropská strategie pro pomoc osobám se zdravotním postižením 2010–2020: Obnovený závazek pro bezbariérovou Evropu*. KOM(2010) 636 v konečném znění.

Světová zdravotnická organizace (WHO) (2011) *World Report on Disability*. Geneva: Switzerland. WHO

Závěry Rady ze dne 12. května 2009 o *strategickém rámci evropské spolupráce v oblasti vzdělávání a odborné přípravy (ET 2020)* (Úř. věst. C 119, 28.5.2009)

Tento dokument přináší shrnutí hlavních závěrů projektu MIPIE. Kompletní projektová zpráva: *Mapping the Implementation of Policy for Inclusive Education: an exploration of challenges and opportunities for developing indicators (Mapování implementace politiky inkluzivního vzdělávání: Zkoumání obtíží a příležitostí při vývoji indikátorů, 2011)* je k dispozici ke stažení na:

<https://www.european-agency.org/agency-projects/mipie>

Tištěnou verzi poskytuje na vyžádání sekretariát Agentury: secretariat@european-agency.org

Projekt MIPIE

Tlak na odpovědné politické činitele, aby prokazovali, zda jejich politika posiluje inkluzi ve vzdělávání, vede k potřebě systematicky shromažďovat kvalitativní i kvantitativní informace, které by poskytly odpovědi na klíčové otázky a které mohou státy dlouhodobě využívat k mapování domácího vývoje a jež lze využít i k porovnání relativního vývoje mezi jednotlivými státy.

Projekt Mapování implementace politiky inkluzivního vzdělávání (MIPIE) organizuje Evropská agentura pro rozvoj speciálního vzdělávání s finanční podporou programu celoživotního učení EU Comenius pod číslem projektu: 510817-2010-LLP-DK-COMENIUS-CAM. MIPIE je jednoletý projekt, do nějž se zapojilo přes 60 expertů z 27 zemí:

Belgie (vlámsky a francouzsky hovořící společenství), Česká republika, Dánsko, Estonsko, Finsko, Francie, Irsko, Island, Itálie, Kypr, Litva, Lotyšsko, Lucembursko, Maďarsko, Malta, Německo, Nizozemí, Norsko, Polsko, Portugalsko, Rakousko, Řecko, Slovinsko, Spojené království (Anglie, Skotsko a Wales), Španělsko, Švédsko a Švýcarsko.

Obecným cílem projektu MIPIE je stavět na stávající aktivitě na národní a evropské úrovni a s využitím informací získaných během projektu od jednotlivých států formulovat doporučení v podobě návržení programu budoucího sběru dat na národní a evropské úrovni, která budou využita k mapování implementace politiky inkluzivního vzdělávání.

Specifickým cílem projektu je spolupracovat s odpovědnými politickými činiteli z 27 evropských zemí za účelem:

- Jasně určit principy, jaké informace je třeba dát odpovědným politickým činitelům k dispozici;
- Zjistit, jaké informace již k dispozici jsou;
- Určit, které informace chybí;
- Poskytnout podrobné návrhy, jak by měly být potřebné informace v budoucnu shromažďovány pro účely mapování domácí situace jednotlivými státy a pro účely srovnávání na evropské úrovni.

Během projektu byly zorganizovány dvě konference: v Bruselu v prosinci 2010 a v březnu 2011 v Budapešti. Obě byly organizovány ve spolupráci s místním ministerstvem školství a měly jasné cíle související s prací na formulování případných výstupů projektu včetně závěrečných doporučení.

Kompletní projektová zpráva, dvě zprávy z proběhnuvších konferencí, srovnání veškeré dosavadní činnosti jednotlivých zemí související se sběrem dat i veškeré projektové materiály jsou k dispozici ke stažení na:

<http://www.european-agency.org/agency-projects/mipie>

© European Agency for Development in Special Needs Education 2011

Tento projekt byl financován s podporou Evropské komise. Tento dokument odráží pouze názory autorů a Komise nenesé žádnou zodpovědnost za jakékoli využití informací zde uvedených.